

๕. วิปัสสนากถา¹

[๓๖] สวตฺถุณินิทานํ. โส วต ภิกฺขเว ภิกฺขุ กณฺจิ สงฺขารํ นิจฺจโต สมฺนุสฺสนุโต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมฺนุสฺสนุโต ภวิสฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ, อนุโลมิกาย ขนฺติยา อสมฺนุสฺสนุโต สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกฺกมิตฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ, สมฺมตฺตนิยามํ อโนกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตผลํ² วา สจฺฉนิกริตฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ. (๑)

โส วต ภิกฺขเว ภิกฺขุ สพฺพสงฺขारे อนิจฺจโต สมฺนุสฺสนุโต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมฺนุสฺสนุโต ภวิสฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ, อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมฺนุสฺสนุโต สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกฺกมิตฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ, สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตผลํ วา สจฺฉนิกริตฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ. (๒)

โส วต ภิกฺขเว ภิกฺขุ กณฺจิ สงฺขารํ สุขโต สมฺนุสฺสนุโต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมฺนุสฺสนุโต ภวิสฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ, อนุโลมิกาย ขนฺติยา อสมฺนุสฺสนุโต สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกฺกมิตฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ, สมฺมตฺตนิยามํ อโนกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตผลํ วา สจฺฉนิกริตฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ. (๓)

โส วต ภิกฺขเว ภิกฺขุ สพฺพสงฺขारे ทุกฺขโต สมฺนุสฺสนุโต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมฺนุสฺสนุโต ภวิสฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ, อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมฺนุสฺสนุโต สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกฺกมิตฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ, สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตผลํ วา สจฺฉนิกริตฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ. (๔)

โส วต ภิกฺขเว ภิกฺขุ กณฺจิ ฌมฺมํ อตฺตโต สมฺนุสฺสนุโต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมฺนุสฺสนุโต ภวิสฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ, อนุโลมิกาย ขนฺติยา อสมฺนุสฺสนุโต สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกฺกมิตฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ, สมฺมตฺตนิยามํ อโนกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ

¹ พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค

² ฉ. อรหตฺตํ. เอวมุปรินิ

วา อนาคามีผล วา อรหตฺตผล วา สจฺฉนิกิริสฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ. (๕)

โส วัต ภิภฺขเว ภิภฺขุ กณฺจิ ฌมฺม³ อนตฺตโต สมนฺุปลฺสฺสนฺุโต อนฺุโลมิกาย ขนฺุติยา สมนฺุณาคโต ภวิสฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ, อนฺุโลมิกาย ขนฺุติยา สมนฺุณาคโต สมนฺุตฺตนิยามํ โอกฺกมิสฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ, สมนฺุตฺตนิยามํ โอกฺกมฺมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามีผลํ วา อนาคามีผลํ วา อรหตฺตผลํ วา สจฺฉนิกิริสฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ. (๖)

โส วัต ภิภฺขเว ภิภฺขุ นิพฺพานํ ทฺกฺขโต สมนฺุปลฺสฺสนฺุโต อนฺุโลมิกาย ขนฺุติยา สมนฺุณาคโต ภวิสฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ, อนฺุโลมิกาย ขนฺุติยา อสมฺุณาคโต สมนฺุตฺตนิยามํ โอกฺกมิสฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ, สมนฺุตฺตนิยามํ อโนกฺกมฺมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามีผลํ วา อนาคามีผลํ วา อรหตฺตผลํ วา สจฺฉนิกิริสฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ. (๗)

โส วัต ภิภฺขเว ภิภฺขุ นิพฺพานํ สุขโต สมนฺุปลฺสฺสนฺุโต อนฺุโลมิกาย ขนฺุติยา สมนฺุณาคโต ภวิสฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ, อนฺุโลมิกาย ขนฺุติยา สมนฺุณาคโต สมนฺุตฺตนิยามํ โอกฺกมิสฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ, สมนฺุตฺตนิยามํ โอกฺกมฺมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามีผลํ วา อนาคามีผลํ วา อรหตฺตผลํ วา สจฺฉนิกิริสฺสตีติ จานเมตํ วิชฺชติ. (๘)

[๑๗] กติหากาเรหิ อนฺุโลมิกํ ขนฺุตี ปฏฺฐิภฺตติ, กติหากาเรหิ สมนฺุตฺตนิยามํ โอกฺกมฺติ? จตฺตารีสาย อากาเรหิ อนฺุโลมิกํ ขนฺุตี ปฏฺฐิภฺตติ, จตฺตารีสาย อากาเรหิ สมนฺุตฺตนิยามํ โอกฺกมฺติ.

กตเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ อนฺุโลมิกํ ขนฺุตี ปฏฺฐิภฺตติ, กตเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ สมนฺุตฺตนิยามํ โอกฺกมฺติ ? ปณฺุจฺกขณฺุเช อนฺุจฺจโต ทฺกฺขโต โรคฺโต คณฺุทโต สลฺลโต อฆฺโต อพาธโต ปรโต ปโลคฺโต อีติโต อุปทฺทวโต ภยโต อุปสคฺคโต จลโต ปภฺงคฺคโต อทฺฐวโต อตฺตณฺุโต อเลณฺุโต อสรณฺุโต ริตฺตโต ตฺจฺจนฺุโต สฺลฺลณฺุโต อนตฺตโต อาทินฺุวโต วิปริณามชฺมฺมโต อสารถฺโต อฆฺมฺมฺลโต วมฺกโต วิภวโต สาสวโต สงฺขตโต มารามิสฺสโต ชาติชฺมฺมโต ชรารชฺมฺมโต พฺยาริชฺมฺมโต มรณฺุชฺมฺมโต โสภณฺุชฺมฺมโต ปริเทวชฺมฺมโต อุปายาสชฺมฺมโต สงฺกิเลสิคชฺมฺมโต.

³ ฉ. สพุพพเม

นุปัสสนา. คณฺหโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. สลฺลโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. อหฺมโตติ ทุกฺขานุปัสสนา.
 อาพาธโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. ปรโตติ อนตฺตานุปัสสนา. ปโลกโตติ อนิจฺจานุปัสสนา. อีติโตติ
 ทุกฺขานุปัสสนา. (๑๐)

อุปทฺทวโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. ภยโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. อุปสฺสคฺคโตติ ทุกฺขานุปัสสนา.
 จลโตติ อนิจฺจานุปัสสนา. ปภงฺกุโตติ อนิจฺจานุปัสสนา. อทฺฐวโตติ อนิจฺจานุปัสสนา.
 อตฺถาณโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. อเลณฺโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. อสรณฺโตติ ทุกฺขานุปัสสนา.
 วิตุตโตติ อนตฺตานุปัสสนา. (๑๐ = ๒๐)

คฺคฺจฺจโตติ อนตฺตานุปัสสนา. สฺสยฺยโตติ อนตฺตานุปัสสนา. อนตฺตโตติ อนตฺตา
 นุปัสสนา. อาทีนวโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. วิปริณามธมฺมโตติ อนิจฺจานุปัสสนา. อสารถโตติ
 อนตฺตานุปัสสนา. อหฺมฺมฺลโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. วรรกโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. วิภวโตติ
 อนิจฺจานุปัสสนา. สาสวโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. (๑๐ = ๓๐)

สฺงฺขตโตติ อนิจฺจานุปัสสนา. มารามิสโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. ชาติธมฺมโตติ ทุกฺขา
 นุปัสสนา. ฆราวธมฺมโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. พุยาธิธมฺมโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. มรณธมฺมโตติ
 อนิจฺจานุปัสสนา. โสภธมฺมโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. ปรีเทวธมฺมโตติ ทุกฺขานุปัสสนา.
 อุปายาสธมฺมโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. สฺงฺกิลลธิธมฺมโตติ ทุกฺขานุปัสสนา. (๑๐ = ๔๐)

อิเมหิ จตฺตาลีสาช อากาเรหิ อนุโลมิกํ ขนฺที ปฏฺฐิลภติ, อิเมหิ จตฺตาลีสาช อากาเรหิ
 สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกกมฺติ.

อิเมหิ จตฺตาลีสาช อากาเรหิ อนุโลมิกํ ขนฺที ปฏฺฐิลภนฺตสฺส อิเมหิ จตฺตาลีสาช อากาเรหิ
 สมฺมตฺตนิยามํ โอฺกกมฺนตฺสฺส กติ อนิจฺจานุปัสสนา, กติ ทุกฺขานุปัสสนา, กติ อนตฺตา
 นุปัสสนา.

ปณฺจวิสฺติ อนตฺตานุปัสสนา ปณฺจวิสฺติ อนิจฺจานุปัสสนา
 สตํ ปณฺจวิสฺติเจว ยานิ ทุกฺเข ปวฺจฺจเรติ.

วิปัสสนากถา นิฎฺฐิตา.

๕. วิปัสสนากถา⁷

ว่าด้วยวิปัสสนา

[๓๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารบางอย่างโดยความเที่ยง จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่หยังลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้ง โสคาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๑)

เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงโดยความไม่เที่ยง จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้หยังลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้ง โสคาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๒)

เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารบางอย่างโดยความเป็นสุข จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่หยังลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้ง โสคาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๓)

เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงโดยความเป็นทุกข์ จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้หยังลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้ง โสคาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๔)

เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมบางอย่างโดยความเป็นอตฺตา จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่หยังลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้ง โสคาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๕)

เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมบางอย่างโดยความเป็นอนัตตา จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตต

⁷ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬารา

นิยาม เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้งโศดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคตนิยาม หรืออรหัตตผล (๖)

เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นนิพพานโดยความเป็นทุกข์ จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้งโศดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคตนิยาม หรืออรหัตตผล (๗)

เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นนิพพานโดยความเป็นสุข จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้งโศดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคตนิยาม หรืออรหัตตผล (๘)

[๓๗] ภิกษุยอมได้อนุโลมขันติด้วยอาการเท่าไร หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการเท่าไร

ภิกษุยอมได้อนุโลมขันติด้วยอาการ ๔๐ อย่าง หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการ ๔๐ อย่าง

ภิกษุยอมได้อนุโลมขันติด้วยอาการ ๔๐ อย่าง หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการ ๔๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุเห็นเบญจขันธ์

๑. โดยความไม่เที่ยง	๒. โดยความเป็นทุกข์
๓. โดยความเป็นโรค	๔. โดยความเป็นดังหัวฝี
๕. โดยความเป็นดังลูกศร	๖. โดยเป็นความลำบาก
๗. โดยเป็นอาหาร	๘. โดยเป็นอย่างอื่น
๙. โดยเป็นของขำรูด	๑๐. โดยเป็นอัปมงคล
๑๑. โดยเป็นอันตราย	๑๒. โดยเป็นภัย
๑๓. โดยเป็นอุปสรรค	๑๔. โดยเป็นความหวั่นไหว
๑๕. โดยเป็นของผูกพัน	๑๖. โดยเป็นของไม่ยั่งยืน
๑๗. โดยเป็นของไม่มีอะไรต้านทาน	๑๘. โดยเป็นของไม่มีอะไรป้องกัน

๑๕. โดยเป็นของไม่มีที่พึ่ง ๒๐. โดยเป็นความว่างเปล่า
 ๒๑. โดยความเปล่า ๒๒. โดยเป็นสูญญตะ (ความว่าง)
 ๒๓. โดยเป็นอนัตตา ๒๔. โดยเป็นโทษ
 ๒๕. โดยเป็นของมีความแปรผันเป็นธรรมดา
 ๒๖. โดยเป็นของไม่มีแก่นสาร
 ๒๗. โดยเป็นมูลแห่งความลำบาก ๒๘. โดยเป็นดังเพชรฆาต
 ๒๙. โดยเป็นความเสื่อมไป ๓๐. โดยเป็นของมีอาสวะ
 ๓๑. โดยเป็นของถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๓๒. โดยเป็นเหยื่อแห่งมาร
 ๓๓. โดยเป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา
 ๓๔. โดยเป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา
 ๓๕. โดยเป็นของมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา
 ๓๖. โดยเป็นของมีความตายเป็นธรรมดา
 ๓๗. โดยเป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา
 ๓๘. โดยเป็นของมีความรำพันเป็นธรรมดา
 ๓๙. โดยเป็นของมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา
 ๔๐. โดยเป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา

[๓๘] ๑. ภิกษุเมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยความไม่เที่ยง ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานเที่ยง ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๒. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นทุกข์ ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานสุข ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๓. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นโรค ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีโรค ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๔. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นดังหัวฝี ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่เป็นดังหัวฝี ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๕. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นดังลูกศร ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีลูกศร ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๓๒. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นเหยื่อแห่งมาร ย่อมได้อุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่เป็นเหยื่อแห่งมาร ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๓๓. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา ย่อมได้อุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความเกิด ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๓๔. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมได้อุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความแก่ ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๓๕. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ย่อมได้อุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๓๖. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความตายเป็นธรรมดา ย่อมได้อุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความตาย ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๓๗. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ย่อมได้อุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความเศร้าโศก ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๓๘. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความรำพันเป็นธรรมดา ย่อมได้อุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความรำพัน ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๓๙. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ย่อมได้อุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานที่ไม่มีความคับแค้นใจ ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

๔๐. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ย่อมได้อุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความเศร้าหมอง ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

[๓๕] คำว่า โดยความไม่เที่ยง ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา

คำว่า โดยความเป็นทุกข์ ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

คำว่า โดยความเป็นโรค ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

คำว่า โดยความเป็นคังหวัฬ ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

- คำว่า โดยความเป็นดังลูกศร ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นความลำบาก ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นอาพาธ ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นอย่างอื่น ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นของชำรุด ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นอัปมงคล ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา (๑๐)
- คำว่า โดยเป็นอันตราย ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นภัย ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นอุปสรรค ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นความหวั่นไหว ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นของมุงพิง ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นของไม่ยั่งยืน ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นของไม่มีอะไรต้านทาน ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นของไม่มีอะไรป้องกัน ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นของไม่มีที่พึ่ง ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นความว่างเปล่า ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา (๑๐=๒๐)
- คำว่า โดยความเปล่า ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นสูญญัตตะ ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นอนัตตา ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นโทษ ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นของมีความแปรผันเป็นธรรมดา ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นของไม่มีแก่นสาร ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นมูลแห่งความลำบาก ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นดังเพชฌฆาต ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นความเสื่อมไป ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
- คำว่า โดยเป็นของมีอาสวะ ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา (๑๐=๓๐)
- คำว่า โดยเป็นของถูกปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา

คำว่า โดยเป็นเหยื่อแห่งมาร ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า โดยเป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า โดยเป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า โดยเป็นของมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า โดยเป็นของมีความตายเป็นธรรมดา ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
 คำว่า โดยเป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า โดยเป็นของมีความรำพันเป็นธรรมดา ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า โดยเป็นของมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า โดยเป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา (๑๐=๔๐)
 ภิกษุยอมได้อุโลมขันติด้วยอาการ ๔๐ อย่างนี้ หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม ด้วยอาการ
 ๔๐ อย่างนี้

ภิกษุผู้ได้อุโลมขันติด้วยอาการ ๔๐ อย่างนี้ ผู้หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการ ๔๐
 อย่างนี้มีอนิจจานุปัสสนาเท่าไร มีทุกขานุปัสสนาเท่าไร มีอนัตตานุปัสสนาเท่าไร
 ท่านกล่าวว่า มีอนิจจานุปัสสนา ๕๐ มีทุกขานุปัสสนา ๑๒๕ มีอนัตตานุปัสสนา
 ๒๕ ฉะนี้

วิปัสสนากถา จบ
